

Praca z uczniem uzdolnionym

I. Pojęcie ucznia zdolnego

O uczniach zdolnych mówimy w odniesieniu do jednostek przejawiających wysoki poziom zdolności ogólnych (inteligencji) lub posiadających jakąś zdolność specjalną w sferze działalności umysłowej.

Uczniowie zdolni charakteryzują się dwiema podstawowymi cechami: ponadprzeciętnymi osiągnięciami lub potencjalnymi zdolnościami do takich osiągnięć.

Cechę pierwszą możemy stwierdzić obserwując rezultaty aktywności ucznia, cechę drugą – badając go instrumentami psychologicznymi np. testami.

Pojęcie „uczeń zdolny” służy do określenia jednostek, które pod względem zdolności intelektualnych przewyższają swoich rówieśników. W próbach określenia ucznia zdolnego zwraca się uwagę na takie własności, jak:

- zdolność do efektywnego uczenia się rzeczy nowych i wybitne, stale wyróżniające się wyniki w jakiejś aktywności;
- oryginalność w myśleniu i działaniu, duże nasilenie dążeń poznawczych;
- przejawianie wysokiego poziomu myślenia analitycznego;
- łatwość rozumienia i przyswajania symboli abstrakcyjnych i stosunków symbolicznych, właściwego posługiwania się symbolami we własnym działaniu;
- zainteresowania poznawcze, zdolność do koncentracji uwagi, zwłaszcza na treściach abstrakcyjnych;
- wrażliwość na problemy i wytrwałość w ich rozwiązywaniu;
- przeżywanie satysfakcji z rozwiązywania problemów i pokonywania trudności intelektualnych.

Wysoka inteligencja może zaznaczać się zarówno we wszystkich lub w wielu dziedzinach działalności, jak również tylko w pewnych określonych dziedzinach, jak np. w odniesieniu do matematyki i nauk ścisłych, do języków, humanistyki itp.

Swoje ponadprzeciętne zdolności uczeń zdolny przejawia w szkole na kilku polach:

- „akademickim” tj. w uczeniu się przedmiotów szkolnych odpowiadających gałęziom wiedzy (np. potrafi wynajdywać oryginalne dowody i sposoby rozwiązań problemów matematycznych),
- artystycznym,
- technicznym,
- sportowym i motorycznym,
- społecznym (wykazuje talent przywódczy lub umiejętność skutecznego rozwiązywania problemów społecznych).

O efektach tej działalności współdecydują - obok zdolności - także osobowość, stopień zaangażowania w działalność oraz lepsze warunki życia i aktywności jednostki.

Wyodrębnienie uczniów zdolnych nie jest w pełni możliwe wyłącznie na podstawie testowego pomiaru inteligencji, choć poziom inteligencji psychometrycznej stanowi ważny wskaźnik zdolności. Sam wynik testowego pomiaru wskazuje jedynie potencjalne zdolności, które w połączeniu z innymi cechami identyfikują jednostki wybitnie zdolne.

II. Cechy charakterystyczne uczenia się uczniów zdolnych.

W szkole zdolności ucznia praktycznie ujawniają się w toku pracy nad materiałem nauczania. Uczniowie zdolni z reguły:

- uczą się szybciej,
- opanowują szerszy zakres materiału,
- uczą się inaczej, szukają związków przyczynowo skutkowych, dążą do odkryć, swobodnie zestawiają wiadomości, sięgają po dodatkowe informacje, mają bogatsze skojarzenia, potrzebują większej liczby i lepszych argumentów, posługują się łatwo językiem danej dyscypliny,
- ich wyniki uczenia się sięgają głębiej, obejmują rozumienie materiału, rozwiązywanie problemów, umiejętność świadomego kierowania własnymi procesami umysłowymi,
- uczą się wytrwale, jeśli tylko uznają sens pracy nad danym materiałem, czytają dużo i chętnie,
- mają urozmaicone cele uczenia się i zaspakajania ciekawości, zainteresowań i ambicji, realizację odległych planów życiowych,
- bardziej zależy im na nagrodach,
- mają szeroki zakres uwagi, są zdolni do koncentracji i wytrwałości w rozwiązywaniu problemów,
- charakteryzuje ich bogatsze, niż u rówieśników słownictwo, zarówno pod względem ilościowym jak i jakościowym,
- są zdolni do samodzielnej i efektywnej pracy,
- wcześniej niż inni (często w wieku przedszkolnym) opanowują umiejętność czytania i pisania (i potrafią z niej korzystać),
- wykazują zdolność wnikliwej obserwacji,
- wykazują inicjatywę i oryginalność w pracy umysłowej,
- wykazują wysoką sprawność umysłową i szybką reakcję na nowe pomysły,
- szybko uczą się na pamięć (zapamiętują nowe rzeczy),
- interesują ich problemy natury człowieka i świata, problemy filozoficzne,
- mają niezwykłą wyobraźnię,
- z łatwością stosują się do skomplikowanych instrukcji,
- mają różne i liczne zainteresowania, często korzystają z bibliotek i innych źródeł informacji,
- charakteryzuje ich wyższy poziom wiary we własne siły,
- mają większe poczucie humoru, łatwiej dostrzegają komiczne aspekty rzeczywistości,
- są na ogół lepsi od innych w matematyce.

Wiele badań wskazuje, że wysoki procent uczniów zdolnych nie wykorzystuje swoich możliwości umysłowych w nauce szkolnej. Nie wyróżniający się w nauce uczniowie zdolni mogą nie być identyfikowani jako jednostki zdolne, wymaga to bowiem rozpoznania specyficznych właściwości ich myślenia i uczenia się, których po uczeniu o słabych czy przeciętnych wynikach w nauce na ogół nie spodziewają się ani nauczyciele ani rodzice.

III. Identyfikowanie uczniów zdolnych .

Do wykrywania zdolności intelektualnych służą różne wypracowane przez psychologię testy inteligencji, zdolności i osobowości. Najlepiej jednak poznaje się zdolności przez obserwację procesów i wyników działania jednostki. Możliwość takiej obserwacji mają przede wszystkim rodzice i nauczyciele. Oni w pierwszej kolejności mogą zwrócić uwagę na dzieci wyróżniające się wysokimi lub wybitnymi zdolnościami w jakimś kierunku. Utrudniają to stereotypy dziecka (ucznia) zdolnego, podczas gdy jednostki zdolne - podobnie jak inne dzieci – wykazują znaczne różnice indywidualne. Ważne jest tu rozróżnienie między zdolnościami potencjalnymi a tymi, które wiążą się z osiągnięciami w nauce szkolnej.

Wnikliwa obserwacja sposobów uczenia się i myślenia oraz zachowania się dzieci może stanowić bardzo dobrą podstawę do wyodrębnienia uczniów zdolnych .

IV. Metody i formy pracy z uczniami zdolnymi.

Specjalna opieka nad uczniami zdolnymi stale jest postrzegana jako kontrowersyjna. Budzi emocje zarówno wśród zwolenników jak i przeciwników poglądu, że nawet najzdolniejszym potrzebna jest troska a często wyraźna pomoc. Tymczasem z gromadzonych danych wynika, że wiele dzieci zdolnych pozbawionych właściwej opieki i do tego jeszcze postrzegających niechęć otoczenia nie rozwija się na miarę swoich możliwości.

Rozpoczynając pracę z tymi uczniami należy przede wszystkim dobrze rozeznaczyć ich potrzeby i ustalić zgodny z nimi plan działania. Dobór treści, metod nauczania, form organizacyjnych dydaktyki oraz oddziaływań wychowawczych, jest bardzo ważny.

W zakresie **pracy dydaktycznej** postuluje się wprowadzenie metod badawczych i problemowych przy uwzględnieniu indywidualnych możliwości, zainteresowań oraz potrzeb ucznia. Podkreśla się konieczność formułowania takich zadań, które miałyby optymalny poziom trudności i motywowały ucznia dzięki odpowiednio wprowadzonej ocenie. Ważne jest, by nawiązując do indywidualnych predyspozycji ucznia umożliwić mu pełny rozwój zdolności, a więc w przyszłości zapewnić efektywne społeczne działanie.

Praca dydaktyczna, w toku której uwzględnia się zdolności uczniów może być prowadzona w rozmaitych strukturach organizacyjnych i począwszy od klas i szkół dla uzdolnionych, poprzez specjalne programy i indywidualny tok pracy, do wielopoziomowego nauczania w typowych zespołach klasowych (a w takich warunkach pracuje się najczęściej).

Jeśli chodzi o **warunki wychowawcze** stworzone przez szkołę, to należy dążyć do właściwej i bezstronnej postawy wobec dziecka zdolnego, tolerancji dla jego ewentualnej nietypowości w zachowaniu, docenić samodzielność jego myślenia i działania, oryginalność w rozwiązywaniu zadań. Trzeba też ustrzec się przed traktowaniem go jako uciążliwego członka zespołu klasowego, który albo za dużo wie, albo za dużo chciałby wiedzieć. Wywieranie presji lub nadmierne chwalenie także są zbędne w pracy z dzieckiem zdolnym. Metodą najlepszą jest życzliwość, poparta argumentami dyskusja i ocena.

W pracy z uczniem zdolnym można wyodrębnić kilka etapów:

Organizacja wstępna. Pracę należy rozpocząć od wyselekcjonowania uczniów zdolnych i wdrożenia ich do samodzielnej i indywidualnej pracy. Następnym etapem jest praca z całym zespołem podzielonym na podgrupy pracujące pod kierunkiem wybranych uczniów. Ważne jest, aby uczniowie od początku nauki wiedzieli skąd i jakie informacje oraz instrukcje będą uzyskiwać, w jaki sposób będą kontrolowani i jak będą egzekwowane od nich wiadomości. Uczniowie powinni samodzielnie proponować sposoby wykonywania pracy i podział zadań.

Praca samodzielna i niezależna oraz w różnym stopniu indywidualna. Uczniowie realizują swój plan pracy indywidualnej i grupowej: pracują w czytelni, prowadzą eksperymenty, zbierają potrzebne materiały. Poza konsultacjami z nauczycielem, który może sterować pracą grup poprzez współpracujących z nim uczniów, odbywają się wspólne sesje poświęcone omawianiu przebiegu pracy i ocenie jej rezultatów.

Podsumowanie wyników i sformułowanie wniosków – sesje zamykające. Przygotowując się do niej uczniowie muszą krytycznie ocenić pracę własną i pracę innych. Zmusza ich to do nabywania i doskonalenia umiejętności, argumentowania, prezentowania własnego dorobku i poglądów, a co najważniejsze – nowych pomysłów.

W szkołach ponadpodstawowych obok omówionych wyżej form pracy wprowadza się i inne np.: letnie sesje, zespoły uczniów grupowane według zdolności i pracujące razem w czasie lekcji albo poza lekcjami, odrębne klasy i szkoły dla uczniów różnie uzdolnionych.

Do najczęściej wykorzystywanych form pracy organizacyjnej z uczniami o odmiennym poziomie zdolności należą:

1. **Wzbogacanie.** Polega ono na przystosowaniu nauczania do możliwości intelektualnych ucznia. Zwiększamy intensywność jego pracy, poszerzamy zakres wiedzy (wzbogacanie pionowe), dostarczamy w trakcie nauki większej liczby zadań o tym samym poziomie trudności (wzbogacanie poziome).

2. **Akceleracja** (przyspieszenie). Może przybierać różne formy:

- wcześniejsze rozpoczynanie nauki,
- podwójnej promocji (przeskakiwania klas)
- szybszego przerabiania materiału
- systemu nauczania bezklasowego,
- wcześniejszego kończenia szkoły i przechodzenia na następny szczebel nauczania.

Te formy pracy są odpowiednie dla dzieci dojrzałych emocjonalnie, społecznie i fizycznie. Dobrze jest obejmować przyspieszeniem grupy dzieci, a nie pojedynczych uczniów (ze względu na zaistniałe w grupie więzi). Jednocześnie wiadomo, że stworzenie uczniom zdolnym możliwości pracy w odpowiednim dla nich tempie i otoczeniu motywuje ich do nauki i aktywności a tym samym sprzyja osiągnięciu dobrych wyników.

3. **Grupowanie.** Przybiera ono różne formy

a) Grupowanie według poziomu zdolności. Podstawą tworzenia grup jest iloraz inteligencji oraz poziom umiejętności szkolnych. Zajęcia z różnych przedmiotów planuje się tak, aby odbywały się one równocześnie. Każdy nauczyciel prowadzi zajęcia na różnym poziomie, a uczniowie idą do tego lub do innego nauczyciela w zależności od swoich umiejętności. Podstawowym zarzutem takiego grupowania jest zbytne podkreślenie różnic indywidualnych oraz zmniejszenie efektywności nauczania w grupach jednorodnych.

b) Grupowanie według rodzaju zdolności tzw. grupowanie przedmiotowe.

Uczniowie są podzieleni na grupy ze względu na stan zaawansowania w zakresie różnych przedmiotów. Stan wiedzy, zainteresowań i uzdolnień decyduje o przydziale do określonych grup w obrębie danego przedmiotu.

W stosunku do młodszych uczniów właściwsze jest grupowanie według poziomu zdolności, a w stosunku do starszych – grupowanie według rodzaju zdolności. Grupowanie może mieć miejsce zarówno na zajęciach lekcyjnych jak i poza lekcjami.

c) Specjalne klasy i specjali nauczyciele.

Nauczyciele zbierają się z uczniami kilku klas lub szkół na różnego rodzaju zajęciach. Uczniowie ci część czasu spędzają w typowych klasach, a część – w zespołach tematycznych.

d) Ciągi klas na tym samym poziomie nauczania

Skupiają one uczniów o odmiennych poziomach zdolności.

e) Odrębne szkoły dla szczególnie uzdolnionych w różnych przedmiotach nauczania np.: szkoły średnie o profilu matematycznym lub szkoły dla uczniów uzdolnionych artystycznie (plastyczne, muzyczne itp.).

4. Nauka indywidualna – łączy się z nią organizowanie różnych form opieki nad wyróżniającymi się uczniami w klasie lub szkole, a także podczas zajęć pozalekcyjnych i pozaprogramowych – aż do nauki indywidualnej włącznie.

5. Konsultacje. Zadaniem konsultantów jest wskazywanie nauczycielom sposobów pracy z dziećmi o różnym poziomie zdolności.

6. Doradztwo. Stosowane jest wobec uczniów o szczególnych zdolnościach i specjalnych potrzebach.

V. Problemy opieki pedagogicznej nad uczniami zdolnymi.

Trudności.

Sposób przejawiania wyjątkowości przez ucznia zdolnego bywa przykry zarówno dla jego kolegów jak i nauczyciela. Uczniowie ci :

- są nietolerancyjni dla pozostałych (szczególnie dla dużo słabszych od nich),
- uporczywie dociekają dowodzą swoich racji, kwestionują zdanie nauczycieli,
- nie liczą się z konsekwencjami swojego postępowania w grupie rówieśniczej,
- różna hierarchia wartości powoduje ich wyobcowanie z klasy,
- swoją osobą absorbują nauczyciela, zabierają czas lekcji,
- zawyżają poziom przerabianego materiału i metod, które nie interesują innych.

Uczniowie zdolni, ze względu na specyficzne właściwości intelektualne i osobowościowe , mają odmienne od swych rówieśników potrzeby rozwojowe. Zaspokojenie tych potrzeb wymaga też odpowiedniego , dostosowanego dla nich właściwości nauczania.

Tworzenie klas wyselekcjonowanych według kryterium zdolności budzi zastrzeżenia, iż dokonuje się segregacji na lepszych i gorszych. Z drugiej strony umieszczanie uczniów zdolnych w klasach wyższych niż odpowiednie dla ich wieku, powoduje zakłócenia procesów przystosowania i rozwoju społecznego. Intelektualnie uzdolnieni uczniowie wymagają organizowania indywidualnych zajęć stymulujących ich rozwój. Na pewno nie wolno pozostawiać uczniów zdolnych własnemu losowi, gdyż wiąże się to nie tylko ze stratą dla nich , ale i dla całego społeczeństwa

Ogólne zasady organizacji pracy ucznia zdolnego.

- Utrzymać wysoki poziom stawianych mu zadań i zapewnić, że będzie widział sens zajmowania się nimi,
- Uczyć obszerniejszego materiału lub nawet innego albo stawiać mu inne cele np. udział w konkursach i olimpiadach przedmiotowych, redagowanie gazetki szkolnej , pomoc kolegom w nauce,
- Uczenie powinno być zbliżone do procesu badawczego i być dla ucznia wyzwaniem intelektualnym,
- Osiągnięcia (tylko poważne) - powinny być docenione dobrze dobraną i uzasadnioną nagrodą,
- Wszystkie pomysły i prace traktować z powagą i życzliwością.

Wszystkie zasoby intelektualne i materialne szkoły powinny być do dyspozycji uczniów szczególnie zdolnych. Szkoła na co dzień powinna współpracować z rodzicami uczniów zdolnych, aby wspomagać rodziców w rozwijaniu zdolności ucznia.

VI. Wychowanie uczniów zdolnych w rodzinie.

Wszelkie działania szkoły są w pełni skuteczne, jeżeli są zintegrowane z pracą wychowawczą w domu. Dlatego konieczna jest wzajemna współpraca i wspieranie się w podejmowanych poczynaniach, a niekiedy wzajemna pomoc. Potrzeby te wynikają zarówno z faktu, że to rodzice na ogół wcześniej rozpoznają możliwości i potrzeby dziecka, a także wypracowują określone sposoby opieki nad rozwojem jego zdolności. Szkoła powinna więc nawiązać kontakt i korzystać z ich wiedzy, doświadczeń i osiągnięć organizując opiekę nad uczniem. Wzajemne współdziałanie jest ważne również wtedy, gdy dopiero w szkole dochodzi do rozpoznania szczególnych zdolności ucznia, wiąże się to wówczas z pomocą w zrozumieniu specyfiki oczekiwań i możliwości ucznia zdolnego, we wspólnym poszukiwaniu optymalnych form opieki rodzicielskiej nad rozwojem zdolności dziecka.

VII. Zakończenie.

Nasz system edukacji wprowadza coraz więcej rozwiązań zmierzających do ulepszenia dotychczas stosowanych sposobów kształcenia uczniów zdolnych. Uelastycznieniu ulega system nauczania szkolnego, dopuszcza się większą swobodę w doborze treści nauczania, w organizowaniu procesu kształcenia oraz częściej różnicuje się metody i środki nauczania i uczenia się. Rozwiązania te są zgodne z tendencjami rozwoju edukacji na całym świecie i, jak można sądzić, będą nadal ulepszone i upowszechniane. Wraz z przeprowadzanymi zmianami systemu szkolnego wydatnie polepszą się też wyniki przedsięwzięć nastawionych na kształcenie zdolnych dzieci i młodzieży. Przedsięwzięcia te na pewno zyskają nowych zwolenników.